"प्रस्रविष्यन्ति तोयानि विमलानि महीधराः।
विदर्शयन्तो विविधान् भूयश्चित्रांश्च निर्झ-
रान् ॥")
चारुः। इति च शब्दरत्नावली॥ (यथा, माघे।
९। १३।
"रुचिधाम्नि भर्त्तरि भृशं विमलाः
परलोकमभ्युपगते विविशुः॥")
विमलः, पुं, (विगतो मलः पापं यस्मात्।) अर्हन्।
इति हेमचन्द्रः॥ (सुद्युम्नपुत्त्रः। यथा, भाग-
वते। ९। १। ४१।
"तस्योत्कलो गयो राजन् विमलश्च त्रयःसुताः॥")
विमलदानं, क्ली, (विमलं विशुद्धं दानम्।) नित्य-
नैमित्तिककाम्यदानम्। ईश्वरप्रीणनार्थदानञ्च।
यथा,—
"नित्यं नैमित्तिकं काम्यं विमलं दानमीरितम्।
अहन्यहनि यत्किञ्चिद्दीयतेऽनुपकारिणे।
अनुद्दिश्य फलं तत् स्यात् ब्राह्मणाय तु नित्य-
कम्॥
यत्तु पापापशान्त्यै च दीयते विदुषां करे।
नैमित्तिकं तदुद्दिष्टं दानं सद्भिरनुष्ठितम्॥
अपत्यविजयैश्वर्य्यस्वर्गार्थं यत् प्रदीयते।
दानं तत् काम्यमाख्यातमृषिभिर्द्धर्म्मचिन्तकः॥
चेतसा सत्त्वयुक्तेन दानं तद्विमलं स्मृतम्॥"
इति गारुडे ५१ अध्यायः॥
विमलमणिः, पुं, (विमलः स्वच्छो मणिः।)
स्फटिकः। इति राजनिर्घण्टः॥
विमला, स्त्री, (विमल+टाप्।) सप्तला।
इत्यमरः॥ चामरकषा इति भाषा॥ (अस्याः
पर्य्यायो यथा,—
"शातला सप्तला सारा विमला विदुला च सा।
तथा निगदिता भूरिफेना चर्म्मकषेत्यपि॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥)
भूमिभेदः। इति मेदिनी। ले, १३१॥ देवी-
भेदः। यथा,
"यूथाख्यविमला कार्य्या शुद्धहारेन्दुवर्च्चसा।
मुक्ताक्षसूत्रधारी च कमण्डलुकरा वरा॥
नावासनसमारूढ़ा श्वेतमाल्याम्बरप्रिया।
दधिक्षीरोदनाहारा कर्पूरमदचर्च्चिता।
सितपङ्कजहोमेन राष्ट्रायुर्नृपवर्द्धिनी॥"
इति देवीपुराणे संवत्सरदेवताद्वितीयविंश-
तिकाविधिः॥ *॥ अन्यच्च।
"पूजयेत् कर्णिकामध्ये वासुदेवन्तु नायकम्।
विमला नायिका तस्य वासुदेवस्य कीर्त्तिता॥"
इति कालिकापुराणे ८२ अध्यायः॥ *॥
अपरञ्च।
"उत्कले नाभिदेशञ्च विरजाक्षेत्र उच्यते।
विमला सा महादेवी जगन्नाथस्तु भैरवः॥"
इति तन्त्रचूड़ामणौ ५१ पीठनिर्णयः॥
(यथा च देवीभागवते। ७। ३०। ६४।
"गयायां मङ्गला प्रोक्ता विमला पुरुषोत्तमे॥")
विमलात्मकः, त्रि, (विमलो निर्म्मल आत्मा यस्य।)
निर्म्मलः। इत्यमरटीकायां रायमुकुटः॥

विमलाद्रिः, पुं, (विमलः अद्रिः।) शत्रुञ्जय-
पर्व्वतः। इति हेमचन्द्रः॥
विमलार्थकः, त्रि, निर्म्मलः। इत्यमरटीकायां
रायमुकुटः॥
विमांसं, क्ली, (विरुद्धं मांसम्।) अशुद्धमांसम्।
तत्तु कुक्कुरादिमांसम्। इति केचित्॥
विमाता, [ऋ] स्त्री, (विरुद्धा माता।) मातृ-
सपत्नी। सत्मा इति भाषा। सा कनीयस्यपि
नमस्या। यथा, स्मृतिः।
"मातुः पितुः कनीयांसं न नमेद् वयसाधिकः।
नमस्कुर्य्यात् गुरोः पत्नीं भ्रातृजायां विमा-
तरम्॥"
स्मृत्यर्थसारे।
"स्त्रियो नमस्या वृद्धाश्च वयसा पत्युरेव ताः॥"
यतः पत्युर्व्वयसा तास्त्रियो वृद्धा अतः कनिष्ठा
अपि नमस्याः। इति मलमासतत्त्वम्॥ *॥
विमातृरजोनिवृत्तावपि पितामहधनविभाग-
कर्त्तव्यत्वम्। यथा बृहस्पतिः।
"पित्रोरभावे भ्रातॄणां विभागः संप्रदर्शितः।
मातुर्निवृत्ते रजसि जीवतोरपि शस्यते॥"
अत्र मातृपदं विमातृपरमपि पुत्त्रान्तरोत्पत्ति-
सम्भावनातौल्यात्। इति दायतत्त्वम्॥ *॥
अस्या अनंशित्वं यथा। सोदरभ्रातृभिर्विभागे
क्रियमाणे मात्रे पुत्त्रसमांशो दातव्यः। समांश-
हारिणी माता इति वचनात्मातृपदस्य जननी-
परत्वात् न सपत्नीमातृपरत्वमपि। सकृच्छ्रुतस्य
मुख्यगौणत्वानुपपत्तेः। इति दायभागः॥
विमातृजः, पुं, (विमातुर्जायते इति। विमातृ+
जन+डः।) मातृसपत्नीपुत्त्रः। तत्पर्य्यायः।
वैमात्रेयः २। इत्यमरः॥ वैमात्रः ३। इति
जटाधरः॥
विमानः, पुं क्ली, (विगतं मानमुपमा यस्य।)
देवरथः। तत्पर्य्यायः। व्योमयानम् २। इत्य-
मरः॥ (यथा, कुमारसम्भवे। २। ४५।
"भुवनालोकनप्रीतिः स्वर्गिभिर्नानुभूयते।
खिलीभूते विमानानां तदापातभयात् पथि॥")
सार्व्वभौमगृहम्। (तत्तु सप्तभूमिगृहम्। यथा,
रामायणे। १। ५। १६।
"सर्व्वरत्नसमाकीर्णां विमानगृहशोभिताम्॥"
"विमानोऽस्त्री देवयाने सप्तभूमौ च सद्मनि॥"
इति तट्टीकाधृतनिघण्टुः॥)
घोटकः। यानमात्रम्। इति मेदिनी। ने,
१३२॥ (त्रि, परिच्छेदकम्। यथा, ऋग्वेदे।
२। ४०। ३।
"सोमापूषणा रजसो विमानं
सप्तचक्रं रथमविश्वमिन्वम्॥"
"विमानं परिच्छेदकं सर्व्वमानमित्यर्थः।" इति
तद्भाष्ये सायणः॥ साधनम्। यथा, तत्रैव।
३। ३। ४।
"पिता यज्ञानामसुरो विपश्चितां
विमानमग्निर्वयुनञ्च वाघताम्॥")
"विमानं विमीयतेऽनेन फलमिति विमानं
यज्ञादिकर्म्मसाधनम्।" इति तद्भाष्ये सायणः॥
विगतो मानो यस्येति विग्रहे। अवज्ञातः।
यथा, भागवते। ५। १३। १०।
"कर्हिस्मचित् क्षुद्ररसान् विचिन्वं-
स्तन्मक्षिकाभिर्व्यथितो विमानः।
तत्राति कृच्छ्रं प्रति लब्धमानो
बलाद्विलुम्पन्त्यथ तांस्ततोऽन्ये॥")
विमार्गः, पुं, विपूर्व्वमृजधातोर्घञ्प्रत्ययेन निष्पन्नः॥
सम्मार्ज्जनी। (विरुद्धो मार्गः।) कुपथः।
(यथा, शाकुन्तले ५ अङ्के।
"नियमयसि विमार्गप्रस्थितानात्तदण्डः
प्रशमयसि विवादं कल्पसे रक्षणाय॥")
विमुक्तः, त्रि, (वि+मुच्+क्तः।) विशेषेण मुक्तः।
यथा,—
"येऽन्येऽरविन्दाक्ष विमुक्तमानिन-
स्त्वय्यस्तभावादविशुद्धबुद्धयः।
आरुह्य कृच्छ्रेण परं पदं ततः
पतन्त्यधो नादृतयुष्मदङ्घ्रयः॥"
इति श्रीभागवते १० स्कन्धे १४ अध्यायः॥
त्यक्तः। (यथा, महाभारते। ७। २८। ३५।
"विमुक्तं परमास्त्रेण जहि पार्थ महासुरम्।
वैरिणं युधि दुर्द्धर्षं भगदत्तं सुरद्विषम्॥"
पुं, माधवी। तत्पर्य्ययो यथा,—
"माधवी स्यात्तु वासन्ती पुण्ड्रको मण्डकोऽपि च।
अतिमुक्तो विमुक्तश्च कामुको भ्रमरोत्सवः॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमभागे॥)
विमुक्तिः, स्त्री, (वि+मुच्+क्तिन्।) विमोचनम्।
मोक्षः। यथा, प्रायश्चित्ततत्त्वे।
"पितॄन्नमस्ये दिवि ये च मूर्त्ताः
स्वधाभुजः काम्यफलाभिसन्धौ।
प्रदानशक्ताः सकलेप्सितानां
विमुक्तिदा येऽनभिसंहितेषु॥"
विमुखः, त्रि, (विरुद्धं अननुकूलं मुखं यस्य।)
बहिर्मुखः। विरतः। यथा,—
"स्वागमैः कल्पितैस्त्वं हि जनान् मद्विमुखान्
कुरु।
माञ्च गोपय येन स्यात् सृष्टिरेषोत्तरोत्तरा॥"
इति पाद्मोत्तरखण्डे शिवं प्रति विष्णुवाक्यम्॥
विमुद्रः, त्रि, (विगता मुद्रा मुद्रणभावो यस्य।)
प्रफुल्लः। इति हेमचन्द्रः॥ मुद्रारहितश्च॥
विमोक्षणं, क्ली, (वि+मोक्ष+ल्युट्।) विमो-
चनम्। परित्यजनम्। यथा,—
"यं धर्म्मकामार्थविमुक्तिकामा
भजन्त इष्टां गतिमाप्नुवन्ति।
किञ्चाशिषो रात्यपि देहमव्ययं
करोतु मेऽदभ्रदयो विमोक्षणम्॥"
इति श्रीभागवते १०।८३ अध्यायः॥
विमोचनं, क्ली, (वि+मुच्+ल्युट्।) दूरीकरणम्।
विमुक्तिः। विपूर्व्वमुचधातोरनट्प्रत्ययेन निष्प-
न्नम्॥ (यथा, महाभारते। १। १६०। १३।
"अथवाहं करिष्यामि कुलस्यास्य विमोचनम्।
फलसंस्था भविष्यामि कृत्वा कर्म्म सुदुष्करम्॥"